

ОГЛЯД ТЕНДЕНЦІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ

У статті подано короткий огляд сучасних тенденцій в інтерпретуванні лінгвістичної оцінки. Підтверджено багатогранність аналізованої категорії, що спричиняє появу численних розвідок, присвячених її всебічному вивченню. Визначено найпереконливішу, на думку автора, дефініцію оцінки. З'ясовано обов'язкові аспекти, які необхідно брати до уваги, досліджуючи цю складну й універсальну категорію.

Ключові слова: аксіологічний, граматики оцінки, оцінка, оцінне значення, функційно-семантична категорія, цінність.

В статье представлен краткий обзор современных тенденций в интерпретации лингвистической оценки. Подтверждена многогранность рассматриваемой категории, что приводит к появлению многочисленных исследований, посвященных ее всестороннему изучению. Определена самая убедительная, по мнению автора, дефиниция оценки. Выявлены обязательные аспекты, которые необходимо принимать во внимание, исследуя эту сложную и универсальную категорию.

Ключевые слова: аксиологический, грамматика оценки, оценка, оценочное значение, функционально-семантическая категория, ценность.

This article represents a short review of modern trends in the interpretation of linguistic evaluation. The diversity of involved category is confirmed and leads to the emergence of numerous researches devoted to its comprehensive analysis. The most convincing definition of evaluation, according to the author's opinion, is described. Required aspects, which must be taken into consideration by examining this complex and universal category, are also clarified in this material.

Key words: assessment, axiological, grammar of evaluation, evaluative meaning, functional-semantic category, value.

Оцінка – феномен свідомості, що перебуває в тісному взаємозв'язку з аксіологічною категорією оцінки, що відображає наслідок пізнання цінності явищ довкілля. Оцінний підхід до життєвих фактів, сприймання їх крізь систему власних чи загальноприйнятих цінностей, норм та законів притаманні кожній людині.

Категорія оцінки стала об'єктом безлічі наукових праць у царині не лише лінгвістики, а й філософії, логіки, психології, акмеології. Така універсальність і всеохопність пов'язана передусім з тим, що оцінка репрезентує в численних проявах всеосяжну семантично полярну пару предикатів «добро/зло» («хороший/поганий»), які сприяють експлікації на всіх мовних рівнях цінності об'єкта для людини. Саме тому категорія оцінки заслуговує на комплексне вивчення.

Лінгвістичні розвідки науковців спрямовані на дослідження різних аспектів оцінки: взаємозв'язок експресії, модальності та оцінки (В. Г. Гак, Т. А. Космеда, О. М. Вольф та ін.), засоби вираження оцінки (Т. І. Вендіна, Б. О. Коваленко, І. В. Онищенко, О. М. Островська, Н. В. Падич

та ін.), об'єкт оцінки (Н. Д. Арутюнова), значення категорії оцінки при перекладі (С. О. Прищепчук), гендерний аспект оцінного тезауруса (О. Л. Бессонова), словотвірна категоризація оцінки (Л. Б. Шутак), оцінні мовленнєві акти (М. М. Гринишин), семантико-прагматичні особливості реалізації оцінних значень (Н. Д. Арутюнова, Т. А. Космеда, Т. В. Маркелова, З. Є. Фоміна та ін.), логічна та модальна природа категорії оцінки (Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф, О. А. Івін, М. В. Ляпон) та ін. Незважаючи на таку увагу науковців до категорії оцінки, на сучасному етапі лінгвістичної науки вищезазначені проблеми остаточно не вирішені й потребують глибшого вивчення.

З'ясування всіх граней такої різнобічної категорії оцінки потребує якнайповнішого опрацювання розмаїття наукових студій, присвячених її аналізу. Це й зумовлює **актуальність** нашої роботи. Обсяг статті не дозволяє широко репрезентувати парадигму сучасних концепцій аналізу категорії оцінки, тому **завдання** нашого дослідження – подати лише короткий огляд.

У мовознавстві оцінку найчастіше розглядають як аксіологічний компонент лексичного значення. Такий підхід є доволі закономірним, оскільки саме лексеми як основні одиниці передачі змісту конкретних та абстрактних сутностей зовнішнього світу не лише номінують власне оцінні ознаки, а й передають інформацію про об'єкти, що людина піддає мовленнєвій оцінці [8, с. 185]. У працях, присвячених оцінній лексиці, найчастіше регламентують особливості лексичних одиниць різних груп категоріального узагальнення у площині лексико-семантичного поля або тематичної лексичної групи (Т. Р. Анікеєва, С. С. Григорян, Е. В. Кузнєцова), у системі частин мови (С. В. Сімакова, О. М. Торосян, Т. К. Денисюк, О. О. Жижома, В. Л. Кононенко, Т. А. Космеда, Л. І. Мацько, О. В. Наконечна, С. І. Равлюк, Г. П. Серпутько, С. О. Педченко, В. М. Ткачук), лексичних оцінних конотацій у межах вивчення функційно-стилістичних мовних явищ (А. В. Васильченко, Н. Ю. Медведєва, В. П. Новіков). Крім того, аналіз аксіологічного наповнення здійснюють на синтаксичному рівні, позаяк він є онтологічним змістом висловлення як судження про навколишню дійсність (В. Г. Гак, І. Б. Долініна, Дж. Сьорль, В. Г. Мараховська, М. С. Ретунська, О. А. Семенюк, С. Т. Шабат, І. Ю. Шкіцька).

На прерогативу оцінного значення в імперативних ситуаціях, що не мають визначеної часової локалізації, вказує О. В. Бондарко [2]. За цим дослідником, функційно-семантична категорія є системою різних мовних засобів, що здатні взаємодіяти для реалізації мети мовця. Оцінку визначено як окрему функційно-семантичну категорію з семантичною домінантою «схвалення/несхвалення» певних ситуацій, явищ, подій, учинків, осіб, предметів тощо. Справедливо зауважити, що оцінну функцію виконують усі одиниці мови, від слова до тексту, а оцінні значення автор експлікує засобами різних мовних рівнів. Подібно до інших категорій у засобах вираження оцінки так само можна виділити ядро і периферію на основі частотності вживання й здатності адекватно передавати значення. Відповідно центр утворюють основні засоби, а периферію – засоби, які репрезентують значення, але не є основними. У процесі аналізу функційно-семантичної категорії спостережено, що центр і периферія чітко не розмежовані. Аксіологічне значення передають засоби всіх ярусів мови, згруповуючись і утворюючи складні конструкції.

Таку концепцію підтримує І. В. Онищенко, яка тлумачить оцінку як складник «семантичної структури слова як одиниці мови, що вказує на певну цінність предметів та явищ з погляду відповідності/невідповідності вимогам, інтересам, смакам, уподобанням мовця. Неоднорідність оцінного компонента зумовлює його різну взаємодію з іншими компонентами в семантичній структурі мовного знака. Оцінний компонент може бути виділений як у денотативній, так і в конотативній частині семантики» [10, с. 5]. До

вивчення категорії оцінки дослідниця застосовує саме функційний підхід, оскільки він дає змогу схарактеризувати закономірності функціонування мовних одиниць у взаємодії з елементами різних мовних рівнів. Такий підхід забезпечує аналіз у напрямкові від форми до значення й навпаки. Крім того, у функційній парадигмі мову розглядають як інструмент соціального взаємозв'язку між людьми, який використовують як засіб встановлення комунікативних відношень між мовцями [10, с. 6]. Ядро ФСП оцінки, на думку І. В. Онищенко, формують оцінно марковані лексеми, оцінні фразеологізми. «Навколоядерний простір поля оцінки утворюють слова, які у своїй семантиці містять раціональну оцінку, що визначається на основі об'єктивно притаманних денотату властивостей, виступаючи належністю конвенціонально закріпленої семантики слова» [10, с. 8]. Периферійними є одиниці лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного рівнів.

Засоби експлікації оцінних значень стали об'єктом багатьох досліджень в аксіології. В. М. Нікітевич вважає, що категорія оцінки реалізує суб'єктивну оцінку предметів і їхніх ознак з погляду мовця, а тому передусім вона є «категорією іменників, прикметників і прислівників», тобто притаманна окремим лексичним розрядам слів у межах кожної з цих частин мови [9, с. 83].

З його висновками дещо не погоджується М. М. Михальченко, наголошуючи на подвійній природі категорії оцінки: семантика якості, оцінної ознаки (думка про цінність об'єкта) і семантика ставлення (до об'єкта оцінки). Семантику якості репрезентують передовсім ад'єктиви як форма вираження ознаки (*Він порядний*) або ступеня вияву ознаки (*Він найпорядніший*); семантику ставлення, на її думку, реалізують дієслова (*Я ціную його порядність*) [7, с. 159].

О. С. Ахманова в «Словнику лінгвістичних термінів» суб'єктивну оцінку маніфестує як семантико-синтаксичну категорію, що реалізується відповідним синтаксичним уживанням різних частин мови і виражає ставлення мовця до предмета мовлення [1, с. 193]. Проте, на наш погляд, таке визначення є неповним, оскільки в ньому аж ніяк не враховано прагматичний аспект: «В оцінці семантичний і прагматичний аспекти нероздільні, усі сторони її функціонування відображають злиття семантики (власного значення мовних одиниць, включаючи висловлення загалом) та прагматики (умов реалізації процесу комунікації)» [3, с. 203]. Саме тому під час аналізу функційно-семантичної категорії оцінки слід звертати особливу увагу на зміст речення, а також враховувати контекст.

Окреме місце серед напрямів вивчення мовної категорії оцінки посідає розробка лінгвоаксіологічних проблем у дослідженнях фразеології. Фразеологічні одиниці мови нагромаджують кваліфікативно-прагматичний ілокутивний заряд, а тому під час аналізу семантичних та прагматичних

характеристик обов'язково послуговуються відомостями з лінгвоаксіології й поповнюють результати дослідження феномену категорії оцінки (О. Ф. Арсеньєва, Л. В. Артемова, Н. В. Гамзюк, В. М. Телія, В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев, А. О. Івченко, Т. А. Космеда, І. С. Олійник).

Т. А. Космеда й О. В. Халіман наголошують на необхідності детальної розробки проблеми «граматики оцінки», оскільки в сучасному мовознавстві окреслилася нагальна потреба комплексного опису граматичних засобів вираження оцінних значень з урахуванням їхніх прагматичних характеристик. З'яві такого аспекту дослідження категорії оцінки сприяло функційно-прагматичне спрямування сучасних лінгвістичних розробок, зокрема вивчення функційної специфіки граматичних одиниць. Також авторки наголошують на закріпленні оцінної семантики, оцінних функцій за граматичними одиницями, завдяки чому оцінка посідає своє місце на шкалі граматичності. [5, с. 17-18]. Опис «граматики оцінки», на думку дослідниць, сприятиме повній характеристиці граматичних засобів – репрезентантів категорії оцінки. «Для цього необхідно розкрити складний діяхронічно-синхронічний процес породження оцінних значень на рівні грамматики та складну природу граматичної прагматики – мотивацію ролі граматичних засобів, що виражають оцінку, у мовленні. Це забезпечить формулювання правил вживання граматичних одиниць в оцінних функціях та трактування закономірностей їх адекватного тлумачення» [5, с. 19].

Не відкидаючи набутків структурної лінгвістики, «граматику оцінки» (прагматику грамматики), що має функційне підґрунтя, протиставляють теорії структуралізму. Т. А. Космеда й О. В. Халіман вважають за необхідне поєднувати системний і функційний підходи, що доповнюють один одного. Саме так можна забезпечити тлумачення зв'язку ознак і функцій граматичних одиниць, оскільки вторинні функції відповідних мовних одиниць, що виникають у процесі комунікативної діяльності, ґрунтуються на стандартних, стійких ознаках системи. Такий підхід «вимагає вивчення функцій мовних елементів у їхній взаємодії з умовами й завданнями спілкування, тобто передбачає діалектику функцій й системи» [5, с. 21].

Крім того, дослідниці вважають, що отримані результати досліджень «граматики оцінки» необхідно фіксувати у відповідних словниках активного типу. У такий спосіб буде закріплено «прагматичну інформацію, корисну для усіх сфер мовленнєвого прогнозування» [5, с. 22].

С. В. Гавенко у розвідці детально зупиняється на аргументативному ефекті категорії оцінки. Актуальність цієї проблеми він доводить тим фактом, що на підтвердження значущості об'єкта, який оцінюють, реципієнт повинен надати достатньо переконливі логічні й лінгвістичні докази. Якщо повідомлювана адресатові інформація про предмет/особу/подію/дію/стан містить аксіологічно забарвлені поняття, то він неодмінно

продемонструє власне ставлення до порушеної теми, при цьому він доходить або не доходить згоди із мовцем (автором). Якщо особа погоджується із авторською тезою, то неодмінно оцінює її як таку, що має для нього певну (позитивну) цінність. Аргументатор використовує оцінні значення, щоб підвести читача до його власної позитивної/негативної оцінки певного фрагменту дійсності. Тобто у автора є можливість м'яко «підказати» оцінні ідеї, заклавши їх у лінгвістичну організацію аргументації.

Науковець говорить, що використання аксіологічно маркованих засобів є одним із найсильніших способів природно-мовної аргументації, оскільки коли ми оцінюємо об'єкт, то вже ухвалюємо якийсь рішення щодо нього. Отже, аргументація оцінки призначена не тільки повідомляти про факти, але й бути засобом впливу [4].

Увагу дослідників повсякчас привертає питання взаємозв'язку суб'єктивного й об'єктивного в оцінці. Більшість науковців схильна вважати, що в категорії оцінки органічно поєднані об'єктивне й суб'єктивне. Наголошує на цьому й О. М. Вольф: «В оцінці постійно взаємодіють суб'єктивне й об'єктивне, причому кожне з них зачіпає й об'єкт, і суб'єкт оцінки. Так, суб'єкт здійснює оцінку на основі власних емоцій і враховуючи соціальні стереотипи. Об'єкт оцінки також має на увазі й об'єктивні властивості, і властивості, які можуть зазнавати оцінки залежно від уподобань індивідуального суб'єкта. При цьому чим афективніше оцінка, тим тісніше вона пов'язана з індивідуальною позицією суб'єкта і тим менше оперта на соціальні стереотипи. У світі оцінок діє не істинність стосовно об'єктивного світу, а істинність щодо концептуального світу учасників акту комунікації» [3, с. 204].

Варто підкреслити, що в сучасній лінгвістиці більшість дослідників теорії дискурсу визнає оцінку як важливий складник цієї специфічної форми передачі інформації, виділяє навіть особливий тип дискурсу – оцінний дискурс, який репрезентує «сукупність текстів, у яких реалізовано аксіологічні макростратегії, а оцінність формують різноманітні позамовні фактори: політичні/ідеологічні, ментальні, історичні, культурологічні, психологічні та ін.» [6, с. 39]. Також науковці наголошують на суттєвому впливові аксіологічно орієнтованих за своїм змістом одиниць мови на особливості й характер дискурсу (Я. О. Бондаренко, Л. М. Киричук, О. М. Островська), навіть намагаються розробити соціально-ціннісну класифікацію особистості, аналізуючи манеру ведення дискурсу (М. Л. Макаров). Увага мовознавців зосереджена й на специфіці вияву категорії оцінки на рівні дискурсу, переважно художнього (Т. А. Космеда, С. Кривонос, О. М. Островська, У. Соловій та ін.), рідше публіцистичного (Б. О. Коваленко, Г. Б. Мінчак, С. І. Равлюк та ін.), рекламного (Л. О. Гусліста, Г. П. Гаврилічева, М. Л. Крамаренко та ін.), політичного (Г. В. Вальчук, І. С. Грабовенко, М. О. Діденко та ін.).

Варто виокремити праці з прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів, у яких автори наголошують: оцінка та оцінні чинники, визначальні для структури мовлення, його ілокутивної та перлокутивної сили, що реалізує функцію впливу на реципієнта, є обов'язковими умовами мовленнєвого акту (Т. А. Космеда, Т. А. Крисанова, С. О. Парфьонова). Зокрема, С. О. Парфьонова висловлює думку, що функція оцінки прагматично найпродуктивніша, оскільки у спілкуванні комуніканти майже завжди намагаються вплинути на ціннісні орієнтири один одного [11].

Різномасштабність і багатогранність категорії оцінки породжує безліч філософських, логічних і лінгвістичних розвідок. Чимало суперечок досі точиться довкола проблеми визначення того, що саме покладено в основу категорії оцінки. На нашу думку, когнітивним і семантичним осердям оцінки є поняття «цінність», а не «ставлення». Саме цінність для суб'єкта властивостей об'єкта чи його самого сприяє з'яві оцінки і власне маніфестуванню авторського ставлення.

Найпереконливішим видається визначення, запропоноване Р. М. Якушиною. Вона тлумачить оцінку як «ставлення носіїв мови до об'єкта, зумовлене визнанням чи невизнанням його цінності з погляду відповідності чи невідповідності його якостей певним ціннісним критеріям» [12, с. 6].

Не викликає жодного сумніву екстралінгвальний характер і прагматичний потенціал категорії оцінки, позаяк вона є неодмінним компонентом комунікативного акту й у площині дискурсу реалізована як поліфункційна категорія. Крім того, оцінка в різних дискурсних середовищах виявляє себе неоднаково, оскільки має визначений набір прагматично релевантних засобів експлікації, залежить від комунікативної мети мовця, досягненню якої сприяє, а також від специфіки автора й реципієнта, семантичного наповнення дискурсу, його інтенцій тощо. Саме тому категорія оцінки потребує комплексного вивчення з урахуванням особливостей конкретної мовленнєвої площини, у якій перебуває.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 2002. – 280 с.
4. Гавенко С. В. Анализ аргументативного эффекта оценочной семантики в естественном языке (на материале американских текстов) [Электронный ресурс] / С. В. Гавенко. – Режим доступа : http://www.dialog-21.ru/Archive/2001/volume1/1_8.htm.
5. Космеда Т. А. «Грамматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства / Т. А. Космеда, О. В. Халіман // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 22. – С. 17–23.
6. Миронова Н. Н. Дискурс-анализ оценочной семантики : учеб. пособие по языкознанию : (нем. яз) / Н. Н. Миронова. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 1997. – 158 с.
7. Михальченко М. М. До питання про категорію оцінки та її місце в тексті / М. М. Михальченко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 16. – Донецьк : Східний видавничий дім. – 2007. – С. 156–162.
8. Моїсєєва Н. О. Аксиологічність як лінгво-філософська категорія / Н. О. Моїсєєва // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 6 (ч. 1). – С. 183–187.
9. Никитевич В. М. К вопросу о категории оценки в русском языке / В. М. Никитевич // Филологические науки. – 1960. – № 3. – С. 81–91.
10. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ірина Володимирівна Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.
11. Парфенова С. О. Семантика и прагматика речевых переименований : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Светлана Олеговна Парфенова. – СПб., 1995. – 20 с.
12. Якушина Р. М. Динамические параметры оценки (на материале современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Роза Михайлівна Якушина. – Уфа : Башкирский государственный университет, 2003. – 24 с.

© Дейна Л. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 26.03.2014 р.

ДЕЙНА Людмила Володимирівна – аспірантка кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава.

Коло наукових інтересів: функційна лінгвістика, лінгвостилістика, теорія дискурсу, прагматика.